

Knut Bergsland täyttänyt 80 vuotta

Oslon yliopiston täysinpalvellut suomalais-ugrialaisten kielten professori Knut Bergsland on 7. maaliskuuta saavuttanut 80 vuoden iän.

Kielen ja sen ilmentämän kulttuurin harrastajille Bergslandin nimi on Suomessa enemmän kuin tuttu. Meillä ja meikäläisille läheisissä aihepiireissä hän liikkuu kuin kotonaan, ja suomen kielen puhujanakin ja suomalaisena kynäkäyttäjänä hän on huippuluokan miehiä. Fennougristisilta juuriltaan Bergsland on lappologi, mutta lapista hän on laventanut liikkuma-alaansa paitsi suomeen myös paljon laajemmalti kielikuntaamme. Kun hän 1974 täytti 60 vuotta, palautti Mikko Korhonen Virittäjässä mieliin pääkohtia hänen siihenastisesta toiminnastaan. Siltä osin ei nyt ole tarpeen kuin lyhyt kertaus.

Bergslandin ensimmäinen monografia oli hänen 1946 ilmestynyt väitöskirjansa, etelälappalaisen Rørosin murteen kielioppi, jonka ainekset hän oli sotavuosien mittaan kerännyt vain harvojen enää hallitsemasta kielimuodosta. Se oli nimenomaan synkroninen esitys, metodin tiukka koetus, joka oli saanut herätteitä sekä Hjelmslevin glossematiikasta että amerikkalaisesta strukturalismista. Kriittinenkin se samalla oli; juhlija ei panne pahakseen, kun muistinvaraisesti siteeraan hänen kerran lausumiaan sanoja »glossematiikan läävästä, jonka huuruisista ikkunoista on vaikea kurkistaa sisään». Grammaattisessa tyylissä ei näin käy tietysti sanominen, mutta muulloin, jopa tutkimuksissa, Bergslandin tiiviiseen sanankäyt-

töön ovat aina kuuluneet valppaan humoristiset kärjistyksen, jotka tosin sattuvimmillaankin ovat pikemmin vasamia kuin kovin kärkipäitä nuolia.

Intohimonaan Bergslandilla tuntuu joka tapauksessa olevan kieleen kurkistelu pikemmin sen omista kuin minkään oppirakennelman ikkunoista; oppirakennelmat ovat hänelle enintään vertauskohtia tai asialle myöten antavia tukirakenteita. Rørosin kieliopissaan hän siis kokeili ankaran synkronista kuvausta. Lukuisista petiitti-huomautuksista kuitenkin näkyy, että tekijän mieli paloi syvemmälle, diakronisiin selityksiin. Diakronisen opin hän oli saanut jo nuoruusvuosinaan; kuuluihan hänen koulutukseensa ja ensimmäisiin tutkimusharastuksiinsa klassisen filologian lisäksi myös vertaileva indoeuropeistiikka, heittiä ja sen *h*:n tulkintaa myöten. Diakroniaan suuntautui synkronian tarkan erittelyn pohjalta myös kaksi hänen jatkuvasti hyvin merkityksellistä nuoruudentutkimustaan: toinen lapin sukulaisnimistöstä (kielellisenä järjestelmänä ja tietynlaisen tapajärjestelmän peruna, 1942) ja toinen astevaihtelun oletetusta kantalappalaisuudesta (fonologisen tarkastelun, mahdollisten reliktien ja kielimaantieteen valossa, 1945).

Bergsland nimitettiin Konrad Nielsenin jälkeen Oslon yliopiston suomalais-ugrialaisten kielten oppituolin haltijaksi 1947. Suuritoisen opetustoimen estämättä hänen tutkimuksensa alkoivat haarautua yhä useampiin suuntiin. Hänen artikkelinsa lapin luku-sanarakenteista (1953) kurotti sekä itämerensuomeen että volgalaisiin kieliin. Kyseessä oli siten rekonstruktio-ongelma, ja samaa hän tähdensi toisen, mordvan verbin-taivutusta käsittelevän tutkimuksen nimes-

säkin: »The Mordvinian conjugations as a problem of reconstruction» (1973). Suomen tai itämerensuomen sanat esiintyivät Virittäjässä useiden hänen sanasto- ja nimistö-tutkielmiensa otsikoissa (1963, kahdesti 1964, 1965, 1967). Todellisuudessa kaikki nuo artikkelit olivat vähintään fennistis-lappologisista, niin kuin yhden nimikin »Suomen *soih*tu lapin valossa» osoitti, ja kaikkien aatteena oli se, että valaistuakseen eräät asiat tarvitsevat *soih*tua molemmilta tahoilta, usein lisäksi skandinaavisista kielistä. Puhtaat lapin aiheet pysyivät tosin kaiken aikaa etualalla. Kyseeseen tulivat toisinaan tietyt grammaattis-semanttiset asiaryhmät kuten lapin demonstratiivipronomit (1950) tai korrelatiivijohdokset (1959), mutta entistä useammin myös lapin kieli-maantieteen kysymykset, joihin alkoi liittyä asutushistorian selvittely aina laajemman todistusaineiston valossa.

Tällaisten tutkimusten sarjan aloitti 1962 artikkeli »The Lapp dialects south of Lapland». Jatkoksi seurasi kaksi yhteen kuuluvaa artikkelia: »Lapp dialectal groups and problems of history» (1967) ja »The grouping of the Lapp dialects as a problem of historical linguistics» (1968). Lappalaisen asutuksen ikää Keski-Skandinaviassa Bergsland joutui sivuamaan myös kahdessa nimistötutkielmassaan 1964, ja suorastaan historiantutkimuksen puolelle hän siirtyi, kun otti selvittääkseen keskiaikaisten lapinmaiden laajuutta ja laatua (Historisk Tidsskrift 1970) tai »Jemtlannin ja Härjedalenin rajaa lapin valossa» (Fornvärdaren 1970). Hyvän yleiskatsauksen tuonaikaisiin näkemyksiinsä hän esitti Lapille omistetuksa Kalevalaseuran vuosikirjassa 1971 (»Saamelaisien suhteet keskiaikaiseen Norjaan»).

Lappalaisten historiaan keskittyvillä tutkimuksillaan Bergsland oli astumassa viimeistä tarkkailijasta siksi asiantuntevaksi puolustusmieheksi, jollaisia vähemmistöksi jäänyt alkuväestö aina ja kaikkialla tarvitsee tuekseen. Uhanalaisen saamelaisuuden säilyminen oli alun alkaen ollut lähellä hänen sydäntään; siihen olivat tähänneet monet tehtävät, jotka hän oli ottanut huolekseen

tutkijantyön ohessa. Jo 1948 Bergsland oli yhdessä Israel Ruongin kanssa luonut pohjoislapin kirjoitusjärjestelmän, ja 1961 hän julkaisi – alkuaan Tromssan opettajakorkeakoulun tarpeiksi – selväpiirteisen pohjoislapin kieliopin. Yhteistyössä Gustav Hasselbrinkin kanssa valmistui 1957 vuorostaan etelälapin lukemisto »Sámien lokkeme-gärjá», jossa ensi kerran sovellettiin tälle muutaman sadan hengen kieliyhteisölle rakennettua uutta oikeinkirjoitusta. Kaikki tämmöinen edusti epäpoliittista ja juuri siksi välttämätöntä kielen viljelyä. Bergslandin historiallisilla artikkeleilla sen sijaan alkoi olla myös juridista ja samalla poliittista kantavuutta. Kysymys oli nyt saamelaisien oikeudesta lapinmaihinsa, erityisesti Jemtlannin ja Härjedalenin »verotuntureihin», joiden hyödyntäminen poronhoidon ja ylimalkaan saamelaisuuden haitaksi oli saamassa aina laajemmat mitat.

Näin ollaan tulossa tärkeään vaiheeseen, Knut Bergslandin toimintaan niinä kahdenkymmenenä vuotena, jotka ovat kulu-neet siitä kun hänen merkkipäivänsä viimeksi mainittiin lehdessämme. Osaksi tuo aika on vielä ollut professorin virkavuosia, enimmälti (vuodesta 1981) kuitenkin emerituksen yhtä työntäyteisiä vuosia. Jo 1974 Bergsland julkaisi Historisk Tidsskriftissä kirjoituksen »Synsvinkler i samisk historie», jossa alisti kriittiseen tarkasteluun historiantutkija Jørn Sandnesin ajatukset eteläisimpien saamelaisasutusten synnystä. Sandnesin artikkeli oli ollut vastaus Bergslandin 1970 julkaisemaan tutkielmaan, ja siinä koetettiin pönkittää varhempien historioitsijoiden – Yngvar Nielsenin ja muiden – viime vuosisadan lopusta asti edustamaa kantaa, jonka mukaan lappalaiset ovat levittäytyneet Trøndelagin, Jemtlannin ja Härjedalenin tunturialueille vasta uudella ajalla. Bergsland nojautui lappalaisasutuksen varhaisuutta todistellensa sekä laajaan, historioitsijoilta osaksi käyttämättä jääneeseen asiakirja-aineistoon että lappalaisen etnologian ja Lapin olojen tuntemukseensa, ja metodinsa hän kiteytti yksinkertaiseen toteamukseen: »Jos tästä aihepiiristä toivo-

taan mahdollisimman objektiivista tutkimusta, niin on tarpeen mennä lähteiden pariin ja ottaa huomioon kaikki tiedot, jotka voivat olla tähdellisiä. Mutta lisäksi – ja ennen muuta – on tarpeen kiinnostua saamelaisiin ja heidän elinoloihinsa sen verran, että tajuaa historiallista kehitystä voitavan tarkastella useammalta kuin yhdeltä puolelta.»

Bergslandin artikkeli oli näyte tällaisesta monipuolisesta tarkastelusta. Oikeastaan se oli tiivistelmä paljon laajemmasta selvitystyöstä, johon hän oli ryhtynyt toimiessaan asiantuntijana Ruotsin suuressa »verotunturijutussa» (skattefjällsmålet). Monivaiheisen työn päätökseksi Bergsland saattoi syksyllä 1975 luovuttaa Ala-Norlannin hovioikeudelle perinpohjaisen asiakirjan: täydennyksineen 573 konekirjoitussivua ja 18 karttaliitettä. Yhdessä oikeushistorian tutkijan Gerhard Hafströmin, aatehistorioitsija Gunnar Erikssonin ja etnologi Tom G. Svenssonin asiantuntijanlausuntojen kanssa Bergslandin lausunto tuli julkisuuteen jo samana vuonna, kahdesta nidoksesta koostuvassa »Samernas vita bokin» III osassa.

Bergslandin selvitys ylittää joka suhteessa oikeusjutun asiakirjan tavalliset mitat. Hän kaivautuu syvälle menneisyyteen: lähtee siitä mitä Ottar tietää kertoa lappalaisista ja heidän elintavoistaan vuoden 890 seuduissa, etenee 900- ja 1200-luvun välisten lähteiden kautta sydän- ja myöhäiskeskiajan lähteisiin, poimii niistä lappalaisia ja lapinmaita koskevat tiedot ja suhteuttaa ne etnologiaan, taloushistoriaan ja poliittiseen historiaan. Tarkimman käsittelyn saa jo lähteiden runsauden vuoksi uusi aika, Kustaa Vaasan kaudesta aina Ruotsin ja Norjan (Tanska-Norjan) välillä 1751 solmittuun rajasopimukseen, jossa valtakunnanraja lopullisesti vedettiin eri lappalaisryhmien alueiden välistä, usein kuitenkin kohtalokkaasti niiden halki. Asiakirjojen valossa osoittautuu toistuvasti oikeaksi ja kruunun tunnusmaksimiksi se käsitys, että lapinmaat ovat alkuaan olleet lappalaisryhmien yhteisomistukseen kuuluvia ja sen mukaisesti verotettuja maita. Millaisesta yhteisomistuksesta on ollut kysymys, se ilmenee loppuluvusta

»Samisk samfunn gjennom tidene». Bergsland katsoo löytyneen tarpeeksi todisteita osoittamaan, että omistus on pohjautunut suvun (tai perheen) yhteyteen siihen tapaan kuin kolttien *sijd*-järjestelmässä toiseen maailmansotaan asti. Tähän järjestelmään ovat olennaisesti kuuluneet sekä varsinaiset asuinkylät, talvikylät, että kausipyynnin vaatimat kevät-, kesä- ja syyspaikat. Myöhemmin järjestelmä on sitten muuntunut eri tavoin, varsinkin pienimuotoisen poronhoidon vaihduttua Länsi-Lapissa suurporotaloudeksi. Yhteiskunnan luonne on alun pitäen ollut toisenlainen kuin talonpoikaisen yhteiskunnan, ja siltä pohjalta tulkitsi Ruotsin valtiopäivien erikoisvaliokunta 1886 lappalaisten maanomistusoikeuden niin, että »siihen eivät [alun perinkään] sisällyneet kaikki ne valtuudet, jotka kuuluvat omistusoikeuden käsitteeseen»; »se ei ulottunut muihin kuin niihin, mitä paimentolaiselämän suppeat tarpeet vaativat». Valiokunta siis järkeili, että kyseessä olisi vain maan hyödyntäminen poronhoidon tarpeisiin. Siksi oikeus maahan olisi ollut »alun alkaen luonteeltaan sellaista, ettei se estänyt ikään kuin rinnalleen syntymästä omistusoikeutta kulttuuriyhteiskunnan mielessä. Ja tällainen omistusoikeus ilmaantui ja levisi maanviljelyn mukana ja käsitti lopulta nekin seudut, joita ei viljelyyn vielä tarvittu – ».

Bergslandin lausunto kuten koko Valkoisen kirjan III osa asettaa erikoisvaliokunnan katsomuksen synnyn aatehistoriallisiin yhteyksiinsä, joiden yhdeksi haaraumaksi Yngvar Nielseninkin selvitys osoittautuu. Ohimennen hän huomauttaa siitä, että valiokunta oli tyystin unohtanut saamelaisten toisen peruselinkeinon kalastuksen, ja jatkaa: »Se mitä lausunnossa sanotaan ”paimentolaiselämän suppeiksi tarpeiksi”, oli kulloinkin vain täyttä – suhdanteiden mukaista – sen alueen hyödyntämistä, jonka ”lappalainen” oli ottanut omistukseensa, eikä se ”luonteeltaan” ollut erilaista kuin muiden harjoittama muiden alueiden hyödynnys».

Hovioikeus samoin kuin sitten Ruotsin korkein oikeuskin antoi jutussa päätöksen,

joka mahdollistaa eteläisten lapinmaiden riiston yhä edelleen, samalla kun asia pohjoisempien lapinmaiden osalta pääsi myönteisempään valoon. Bergslandin laaja lausunto ei silti ollut turha. Asioihin perin pohjin syventynyt tutkija jätti siinä Pohjoismaiden historiaan hyvin dokumentoidun puheenvuoron, johon varmaan vastakin tullaan yhä uudestaan nojautumaan.

Saamelaisien ja saamelaisuuden hyväksi Bergsland on edelleen toiminut myös kielen viljelijänä. Ella Holm Bullin kanssa hän oli jo 1968 julkaissut monisteena eteläläpin lukemiston »Lohkede saemien!». Vuonna 1974 tästä uusittua ortografiaa noudattavasta koulukirjasta ilmestyi myös lukemaan houkutteleva kaunis painettu laitos. Jo 1943 olivat fonemaattisessa kirjoitusasussa tulleet julki Bergslandin runsaat Rørosin-murteiset tekstit, kielen ja entisajan elämän arvokas lähde. Niiden uusi tuleminen tapahtui 1987, jolloin nämäkin tekstit julkaistiin nykyisen oikeinkirjoituksen mukaisessa asussa jokamiehen luettavina »köliläisten kertomuksina», »Gåebrehki soptsesh» -nimisenä kirjana. (Kolmanteenkin painokseen ne ovat äskettäin ehtineet, nyt alkuperäisteoksesta kuvattuina.) Todellisia kielen kirjallisen viljelyn perusteoksia ovat vihdoin eteläläpin kielioppi ja sanakirja. Kielioppi, »Sydsamisk grammatikk», ilmestyi 1982. Sen järjestys on tekijän väitöskirjaan verrattuna lähes käänteinen ja lukijan kannalta hyvin valaiseva. Perustana on syntaksi ja lähtökohtana predikaattirakenteiden kaksi lajia: verbaaliset predikaatit ja eteläläpille luonteenomaiset nominaalipredikaatit (*Laa-ra saemie* 'Lauri on lappalainen', *Gaamegh seangkoen nuelesne* 'Kengät ovat sängyn alla', *Klaahkah soåkeste* 'Suksisauvat ovat t. olivat koivua'). Eteläsaamelaisen omia opintoja tämä kielioppi varmaan palvelee hauskesti, mutta hyvä johdatus se on kelle tahansa vaikkapa Bergslandin tiheäyiseen väitöskirjaan. 365-sivuisen etelälappalais-norjalaisen sanakirjan, »Åarjelsaemien-daa-roen baakoegærja», Bergsland sai yhteistyössä Lajla Mattson Maggan kanssa valmiiksi viime vuonna. Jälleen kyseessä on erinomainen käytännön sanakirja ja samalla

kätevä avain Gustav Hasselbrinkin laajaan mutta hiukan raskaskäyttöiseen tieteelliseen kokoomaleksikkoon. Tämä on ollut uudenkin työn lähtökohtana, mutta tekijät ovat »myös voineet palata Hasselbrinkin lähteisiin, sekä painettuihin että käsin kirjoitettuihin, ja lisäksi on kertynyt paljon muuta ainesta, sekä vanhaa että uutta». Niinpä tuore sanakirja antaa kielestä entistä monipuolisemman kuvan ja on myös tutkimuksen lähdekirjana ja tutkimustuloksenakin huomattavan arvokas.

Palatakseni nyt Bergslandin kaiken tuottannon tieteellisiin lähtökohtiin: muun ohella hän on jatkuvasti jaksanut harrastaa lapin kielen lingvistisiäkin vaiheita. Kun hän ikää skandinaavislähtöiset paikannimet *Moåhvie* (*Moåfie*) 'Mo i Rana' ja *Låkəsə* 'Namsenjoki' kantaskandinaavisiksi (viimeksi 1985), hän joutuu ottamaan kantaa niiden myöhemmyyttä puoltaviin nordistisiin selityksiin, joiden tarkoituksena on raivata tieltä hankala osoitus saamelaisien varhaisesta liikkumisesta etelässä. Valtiaskansan asenteita ja niiden jälkiä virallistetussa saamelaisalueiden nimistössä hän joutuu käsittelemään myös kirjoituksessaan »Litt om språkskifte i stedsnavn» (1983), jonka aiheena on kaksitoista kirjavia vaiheita kokenutta paikannimeä. Poleemisuuden häivää, ainakaan siihen suuntaan, ei sen sijaan ole Bergslandin tutkimuksessa »Southern Lapp and Scandinavian quantity patterns» (1983), jossa hän kielimaantieteen keinoin selvittää eteläläpille ja monille skandinaavisille kielimuodoille yhteistä ilmiötä: konsonantin pidentymistä lyhyen painollisen vokaalin jäljessä. Ilmenee, että samansuudesta huolimatta kehittymillä ei hevin ole geneettistä yhteyttä. Lapin pidennys johtuu alkutavun painon vahvistumisesta, ja enintään on ajateltavissa, että tämä »voisi ehkä olla vaikutusta skandinaavisilta naapureilta, joiden kanssa eteläiset saamelaiset ovat olleet enemmän tai vähemmän tiiviissä kosketuksissa jo kauan ennen vuotta 1500». (Seuraa empiirikon tärkeä varaus: »mutta tätä on tietysti mahdoton todentaa enempää kuin kumotakaan».) Ajatuksensa Bergsland esitti Suomalais-ugrilaisen Seuran juh-

lasymposiumissa 1983. Monien suomalaisten muistissa on vuodelta 1976 myös vierailuluento »Saamen kieli ja naapurikielet» (julkaistu *Virittäjässä* 1977). Silloiselle kuulijalle tarjoavat vieläkin paljon kerrattavaa tuon tiiviin luennon perustiedot, sen uudet näkökulmat ja varsinkin tietojen ja näkökulmien riemastuttavat yhdistelyt.

Knut Bergslandin kipinöivä luentotyylillä oli kyllä suomalaisellekin auditoriolle tuttu jo paljon varhemmalta ajalta. Kevätlukukaudella 1958 hän luennoi Helsingissä eskimon ja aleutin kurssin: kieliooppia, kielihistoriallisia retkiä ja tekstejä. Oli kuin hän olisi tuossa vaiheessa likimain luopunut lapista eskimo-aleutin hyväksi. Kyseessä ei ollut luopumus; hänen harrastuksensa olivat vain ehtineet jakautua kahden laajan pohjoisen lohkon kesken.

Jakautuminen oli saanut alkunsa melkoista varhemmin. Lukuvuoden 1949–50 Bergsland oli vierailuprofessorina Bloomingtonissa, ja eskimosta kiinnostuneena hän halusi ennen paluutaan tehdä kenttämatkan pohjoiseen. Eräiden vaiheiden jälkeen hänen matkansa järjestyi Atkaan, jossa oli toisen maailmansodan jälkeen Aleuttien läntisin kylä, osa sotilasaluetta mutta samalla Yhdysvaltain läntisin siviiliasutus. Pääkielenoppaansa William Dirksin hän löysi heti astellessaan Atkan karulta sotilaskentältä kohti kylää, ja siitä alkoi neliviikkoinen kielikoulu.

Bergslandin pitkäaikaisia aleutin kenttätutkimuksia ja hänen eskimo-aleutin harrastustensa tuloksia tunnetaan Suomessa luullakseni vain osaksi, niin tuttu kuin »Nuutti» lappologina ja fennougristina meillä onkin. Hankkiessani hänen eskimo-aleutilaiseen alter egoonsa täydempää selvyyttä olen saanut tervetullutta asiantuntijanapua Alaskan alkuperäiskielten keskuksen (Alaska Native Language Center) johtajalta Michael Kraussilta. Ilman professori Kraussin ystävällisiä vihjeitä seuraava pikku katsaus olisi jäänyt paljon vajaammaksi.

Ensimmäisen Atkan-matkansa jälkeen Bergsland teki uuden, kolmen kuukauden mittaisen matkan syksyllä 1952. Pitkän

tauon jälkeen hän pääsi jatkamaan matkojaan parikymmentä vuotta myöhemmin vuosien 1971 ja 1988 välillä, jolloin hän teki Atkassa ja useissa Itä-Aleuttien kylissä tutkimuksia yhteensä kahtentoista kesänä. Lisäksi tulee Oslossa 1976 tehty »kenttätyö», jossa kielenoppaana oli William Dirks -vainajan pojanpoika Moses Dirks, yksi Bergslandin parhaista aleutilaisista nykyystävistä.

Juuri ennen ensimmäistä retkeään Atkaan Bergsland oli julkaissut tutkielman lapin demonstratiiveista (Toivosen juhla kirjassa 1950). Atkassa kertynyt aineisto – 28 demonstratiivia moninaisine taivutusmuotoineen – innosti häntä nyt selvittämään eskimon ja aleutin kielisukulaisuutta demonstratiivien valossa (1952). Selvitystä seurasi jo viisikymmenluvun mittaan monta muuta tutkimusta, aiheina eskimon ja aleutin nimitys ja verbi (1952), eräät aleutin fonologian pulmat (1956), uralilaisen »silmäpuolen» eskimo-aleutilaiset vastineet (1956) sekä aleutin ja kantaeskimon suhde (1958). Kolme hänen tuonaikaista tuotettaan nousee erityiselle arvosijalle. Yksi on vain monisteena ilmestynyt 160-sivuinen »Grammatical outline of the Eskimo language of West Greenland» (1956). Toinen on Amerikan filosofisen seuran toimitte »Aleut dialects of Atka» (1959), joka sisältää runsaasti yleistietoutta ja muun ohessa myös Atkan-murteen Atkan kansan historian, jonka Cedor Snigaroff oli kertonut Bergslandille 1952. Suomalaisillekin lukijoille tuttu on kolmas, Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirjassa 1959 ilmestynyt tutkielma »The Eskimo-Uralic hypothesis». Siinä Bergsland valaisee toisaalta eskimon ja aleutin yhä ilmeisemmäksi käynyttä sukulaisuutta, toisaalta eskimon ja uralilaisten kielten välisen sukulaisuuden oletusta, jota ei voida torjua jos ei toistaiseksi pitää todistettunakaan.

Noista ajoin Bergsland on jatkanut eskimo-aleutin tutkimuksiaan lukuisien pienten ja suurten ongelmien kimpussa. Useimmista tutkielmissaan hän on ratkonut teoreettisesti merkittäviä syntaksin ja morfologian kysymyksiä. Hänen tämänaiheisen tuotantonsa monipuolisuutta ja jatkuvuutta kuvas-

tavat sellaiset eri tahoilla ilmestyneiden artikkelien otsikot kuin »Morphological analysis and syntactical reconstruction in Eskimo-Aleut» (1964), »A problem of transformation in Aleut» (1969), »Aleut deixis» (1973), »Some questions of subordination in Eskimo and Aleut» (1976), »Order and reference in Aleut» (1978), »Present and past: Eskimo-Aleut» (1989). Väliin mahtuu myös sanastontutkimusta. Yhdestä ainoasta sanasta – eskimon šibboletista *inuk/yuk* 'oikea ihminen = eskimo' – hän saa (Roman Jakobsonin juhla-kirjassa 1967) aiheen laajoihin retkiin sananmuodostuksen alalla, mielessään koko ajan se »realistisella tavalla abstrakti demonstratiivisen suunnanmäärityksen järjestelmä, joka läpäisee suuren osan eskimon ja aleutin sanastoa ja pakottaa tarkkailijan asennoitumaan tiukan strukturalistisesti». Ohimennen saavat valaisua eskimoiden suunnattoman alueen asutushistoria, kielihistoria ja sukupuuteoriaa uhmaavat kaukaisten murteiden yhtäläisyydet: rinnakkaiskehitystä vai merkkejä valtameren yli käyneestä liikenteestä? Aleutin sanaston tutkimusta taas edustaa selvitys keskeisen liikennevälineen, kajakin, termistöstä (1991). Pitkien esitöiden pohjalta kohoavat vihdoin Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirjassa taannoin ilmestyneet eskimon ja aleutin vertailevat yleisesitykset: »Comparative Eskimo-Aleut phonology and lexicon» (1986) ja »Comparative aspects of Aleut syntax» (1989). Näiden kielten sukulaisuus osoittautuu Bergslandin perusteellisessä analyysissä luultua koko joukon läheisemmäksi, jopa niin, että monelta kannalta sopivana vertauskohtana voidaan pitää lapin ja itämerensuomen sukulaisuussuhdetta.

Keskeisenä tehtävänä varsinaisen tutkimuksen ohella Bergsland on ymmärrettävästi pitänyt tutkimuksen pohjan lujitusta: eskimon ja aleutin kielenainesten tallentamista ja tallenteiden julkaisutyötä. Vuonna 1986 hän työkumppaninaan Jørgen Rischel julkaisi kaksi arvokasta eskimon aineistoa: grönlandineskimoa koskevat 1700-luvun alkupuolen käsikirjoitukset, joiden tekijät olivat eskimon kielioopin uranuurtaja, Grönlandin ensimmäisen tanskalaisen siirtokunnan

perustaja Hans Egede ja toinen grammatikko Albert Top. Jo 1950- ja 1960-luvulla Bergsland oli litteroinut Koillis-Alaskassa puhutun inupiaq-eskimon nauhoitteita, jotka norjalainen kirjailija ja tutkimusmatkailija Helge Ingstad oli tallentanut 1949–50 lähellä Anaktuvuksolaa. Vuonna 1981 hän vihdoin sai tilaisuuden matkustaa paikalle litterointejaan tarkistamaan, ja 1987 työn tuloksena ilmestyi »Nunamiut unipkaanyich – Nunamiut stories» -niminen kielennäytekokoelma. Aleutin alalta hän on julkaissut kahtenakin uusittuna laitoksena edellä jo mainitut vuoden 1952 tekstit. Äskeisvuosien merkkisaavutus puolestaan on Bergslandin ja Moses Dirksin toimittama yli 700-sivuinen Waldemar Jochelsonin folkloretallenteiden julkaisu »Unangam ungiikangin kayux tunusangin – Unangam Uniikangis ama tunuzangis – Aleut tales and narratives», joka ilmestyi 1990. Jochelson, kuulu venäläinen kansatieteilijä, oli kerännyt satunsa ja tarinansa jo ennen ensimmäistä maailmansotaa. Osa hänen käsikirjoituksistaan on kateissa, osa säilytteillä New Yorkissa, ja vuosien mittaan Bergsland muokkasi nämä painokuntoon. Mutta Jochelson oli tallentanut kerrontaa myös fonografilieriöihin, jotka olivat jääneet Pietariin. Vuonna 1972 Michael Krauss pääsi niiden jäljille, sai niistä nauhakopiot, ja Moses Dirkin avulla Bergsland onnistui näistä rahisevista vanhoista äänitteistä litteroimaan merkittäviä lisää. Jo 1976 hän oli julkaissut erän Jochelsonin atkalaisia ja attulaisia tekstejä. Kun laajempi versio saatiin painokuntoon, valmistui Aleuttien suullisen perinteen verraton muistomerkki, joka toivottavasti pystyy pitämään kansan itsetuntoa yllä kauas tulevaisuuteen.

Tuon itsetunnon välttämätön pohja on kieli. Aleutin puhujia on tuskin enää viittä-sataa, niistä Atkassa enintään sata. Bergslandin ensimmäisillä matkoilla viisikymmenluvun alussa puhuivat kouluikäistä nuoremmat lapset siellä vielä pelkästään aleuttia ja aikuisetkin olivat omaksuneet aleuttiinsa vain joitakin englannin sanoja. Seitsemänkymmenluvun alussa jo lapset päästeli-vät aleutin oheen tai sekaan englantia ja ai-

kuiset, varsinkin nuorempi polvi, sekoittivat aleuttiinsa suurin määrin englannin ainek- sia. Tämän tilanteen auttajaksi tarvittiin Bergslandia: kielen häviön estämiseksi oli saatava alkuun sen kirjallinen viljely aivan kuten eteläsaamenkin alueella. Vuonna 1973 aleutti saatiin Atkassa kaksikielisen opetusohjelman koulukieleksi ja Bergsland valmisti yhdessä atkalaisten ystäviensä kanssa pikavauhtia koulukäyttöön 18 atkan-kielistä kirjasta: aapisen, lukemiston, kie- liopin, oppikirjat matematiikasta, Atkan geologiasta, saaren kasvillisuudesta ja eläi- mistöstä, sen historiasta jne. »Hämmästy- tävä saavutus, osoitus palavasta tutkijan an- taumuksesta, jonka tulokset akateemisen ar- vonsa ohella koituvat Aleuttien kansan hy- väksi», lausuu Michael Krauss tästä Bergs- landin työstä. Myöhemmin seurasi vielä kaksi alkeisoppikirjaa: toisaalta atkan- aleutin kielioppi ja koulusanakirja (»Niiġu- ġim Tunugan Ilakuchangis»), toisaalta vas- taava teos itäaleutista (»Quawalangim tunu- gan kaduuġingin»), joihin kumpaankin Bergsland on laatinut kieliopillisen osan. Vuonna 1981 sarjaa täydentämään saatiin vielä Bergslandin ja Moses Dirkin kirjoit- tama oppikoulun kielioppi, »Atkan Aleut school grammar». Tuloksetonta työ ei ole ollut. Jo 1979 Bergsland saattoi todeta (ark- tisten alueiden kielikontaktisymposiumissa Upsalassa), että uudella opetusohjelmalla alkoi olla havaittava vaikutus nuorison pu- hetyyliin, jota amerikkalaisen kulttuurin prestiisi oli pyrkinyt sekoittamaan. Kieliop- pi on ilmeisesti täyttänyt tehtävänsä, osoit- tanut koululaisille kielen toimintatavat, joi- den pohjalta »sitä voidaan vaalia omilla eh- doillaan, noudattaen sille ominaisia sään- nönmukaisuuksia, jotka joskus poikkeavat syvälti englannista». Nähtäväksi jää, pää- seekö vauhtiin myös »varsinainen kielen viljely, jonka pohjana on ajatukseltaan sel- vä, huoliteltu puhe ja luova kirjoittaminen», kuten Bergsland toiveikkaasti lausui atkan- aleutin kieliopin johdannossa.

Saavutusten sarjaan on nyt lisättävä vielä Bergslandin tämänkeväinen merkkiteos, aleutin suuri kokoomasanakirja »Aleut dic- tionary – Unangam tunudgusii». Teoksen

juuret ulottuvat kauas, Bergslandin omalta- kin osalta hänen ensimmäiseen Atkan-vie- railuunsa asti. Sen esityöksi on katsottava myös hänen 1980 julkaisemansa »Atkan Aleut - English dictionary», »sanakirjan koe, joka on tarkoitettu Atkan väen ja mui- den aleutin kielestä kiinnostuneiden käytän- nön tarpeisiin», kuten tekijä esipuheessaan lausui. Uusi sanakirja on kuitenkin paljon laajempi ja syvällisempi. Siihen Bergsland on koonnut kaiken muistiinpannun aleutti- laisen sana-aineiston yli kahdensadan vuo- den ajalta, vanhojen venäläisten tutkimus- matkaajien muistiinpanoista ja ortodoksis- ten pappien kirjauksista lähtien nykyaikaan saakka. Sanakirjan arvoa suuresti lisäävänä erikoisuutena ovat paikannimet – yli 2 000 nimeä 33 karttaan paikannettuina – ja hen- kilönnimet, joukossa kuusisataa miehenni- meä, jotka ovat peräisin hiljan löytyneestä kahdensadan vuoden takaisesta luettelosta. Teos ei ole tätä kirjoitettaessa vielä ilmest- tynyt; sen sinikopiot lienevät ehtineet teki- jän nähtäväksi hänen merkkipäivänsä aikoi- hin. Selvää silti on, että kyseessä on 80- vuotiaan Knut Bergslandin huippusaavutus, josta hän ansaitsee lämpimät, tunnustavat onnittelet kaikkien merkkipäivää koskevien onnentoivotusten ohella.

Suomalaisten mielessä Knut Bergsland py- syy sekä ystävänä että runsaiden virikkei- den antajana. Jo kauan sitten hän vahvasti kielikenttäämme tähdentämällä kenttätyön korvaamatonta merkitystä lingvistille mutta myös ohjaamalla katseet entisten ja nykyis- ten (kielitieteellisten ja muiden) tekstien pa- riin. Molemmissa suhteissa hän itse on näyttänyt loistavaa esimerkkiä, samoin va- laistessaan kielten ja kieliyhteisöjen nykyi- syyden taustaa kaikin mahdollisin valon- heittimin. Niinpä häntä nyt ajatellaan kiitol- lisina yhtä hyvin Kotikielen Seuran ja sen äänenkannattajan piirissä kuin Alaska Nati- ve Language Centerissä. Pohjoisten onnen- toivottajien yli 180-asteinen kaari Suomesta Aleuteille on katkeamaton, yhdistäjinä tie- tysti saamelaiset ja eskimot.

TERHO ITKONEN